

УДК 37.035:371.13

Г. Ф. МОСКАЛИК^{1*}, М. Ю. БАРАНОВСЬКА^{2*}, М. О. БУЛАХ^{3*}^{1*}Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського (Кременчук), ел. пошта 21023upr@gmail.com; ORCID 0000-0002-2137-5384^{2*}Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського (Кременчук), ел. пошта maruana.baranovskaya80@gmail.com; ORCID 0000-0003-0480-8819^{3*}Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Дніпро), ел. пошта: bulah_marina@ukr.net; ORCID 0000-0003-4264-2303**ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ФЕНОМЕНУ ГЕНДЕРА ЯК ЧИННИКА СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ
УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ**

Актуальність. В умовах інтеграції України до європейського співтовариства виникає гостра необхідність перебудови всіх соціальних інституцій, звільнення їх від будь-яких форм дискримінації, у тому числі й за ознакою гендеру. Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку держави вимагають нового погляду на функціональні ролі чоловіків і жінок, а також розуміння того, що політичне, економічне, культурне майбутнє суспільства залежить від подолання гендерних стереотипів, які глибоко вкоренились у суспільну та індивідуальну свідомість і гальмують соціальний прогрес та розвиток демократії. Саме тому, сьогодні, надзвичайно важливим є вивчення питання суспільного впливу та ролі жінок, а також визначення їх соціального статусу на тлі історичного поступу нашої держави. **Мета.** Робота передбачає дослідження виникнення та утвердження феномену гендера як чинника соціального статусу української жінки в історико-філософсько-правовій площині. **Методологія.** У процесі дослідження використані методи аналізу і синтезу історичних джерел для вивчення змісту та основних положень філософських концепцій та правових норм, на основі яких формувалася соціальний статус української жінки у різні періоди історії розвитку суспільства, з подальшим їх порівнянням та узагальненням. **Наукова новизна** роботи полягає в подальшому розвитку теорії гендерних процесів із застосуванням міждисциплінарних підходів при дослідженні феномену гендера в історико-філософсько-правовій площині як чинника соціального статусу української жінки, що дозволяє критично переосмислити ціннісні орієнтири щодо побудови сучасного суспільства та формування нових уявлень про ролі й моделі поведінки чоловіків і жінок та їх взаємодію у соціумі. **Висновки.** Протягом тривалого часу соціальний статус жінки формувалася під впливом філософських поглядів і концепцій, що поволи перетворювалися на моральні традиції народів та норми права. Високий статус жінки як повноцінного члена громади, що сформувався на ранніх етапах державотворення вже за часів античності втратив свою актуальність. Жінка стала символом виключно домашніх, сімейних відносин та грала роль берегині приватних основ суспільного буття чоловіків. Така тенденція знайшла своє продовження в Римській імперії, значно посилилася в добу середньовіччя та залишила відбиток у філософії Нового часу і Німецькій класичній філософії. В період від Київської Русі до XX століття українська жінка залишалася заручницею стереотипного мислення. Незважаючи на нормативне врегулювання рівноправності чоловіка та жінки в сучасних умовах, ця рівність має суто декларативний характер.

Ключові слова: гендер; дискримінація; стереотипи; суспільна роль; соціальний статус; українська жінка.

Актуальність

Сучасний проєвропейський напрям розвитку України та бажання якнайшвидшої інтеграції до європейського співтовариства спричиняє необхідність істотної реструктуризації усіх соціальних інституцій з урахуванням демократичних принципів, вільних від будь-якої форми дискримінації, зокрема й за ознакою гендеру. Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку держави, що нерідко стають перепорою

на обраному шляху, вимагають нового погляду на функціональні ролі чоловіків і жінок, а також розуміння того, що політичне, економічне, культурне майбутнє суспільства залежить від подолання гендерних стереотипів, які глибоко вкоренились у суспільну та індивідуальну свідомість і гальмують соціальний прогрес та розвиток демократії.

Саме тому, сьогодні, надзвичайно важливим є вивчення питання суспільного впливу та ролі жінок, а також визначення їх соціального ста-

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

тусу на тлі історичного поступу нашої держави, адже вивчення жіночого фактору в історії країни дозволяє критично переосмислити ціннісні орієнтири щодо побудови сучасного суспільства та формування нових уявлень про ролі і моделі поведінки чоловіків і жінок та їх взаємодію у соціумі.

У різні часи, за різноманітних обставин, залежно від соціального, політичного, культурного, релігійного розвитку суспільства українська жінка свідомо чи несвідомо долала деякі перепони на шляху до самоусвідомлення як повноправного члена суспільства, виявляючи небажання бути підпорядкованою чоловічому авторитету. Тому, яскравим підтвердженням є матеріали різноманітних історичних джерел, архівних документів та законодавчих актів різних епох, на основі яких можна прослідкувати процес соціалізації жінки, становлення її, як повноправного учасника громадсько-політичного життя, як суб'єкта державотворення.

Сьогодні, досліджуючи роль та статус жінки в історії українського суспільства, звичайно неможливо не враховувати засади політики гендерної рівності та паритетної демократії, адже тлумачення історії, нехтуючи гендерний підхід, обмежує наукові дослідження, спотворюючи картину історичної реальності, однобоко впливаючи на формування історичної свідомості. Тому, надзвичайно важливим є висвітлення «жіночої» історії, вивчення ролі українських жінок в різні часи нашого історичного минулого, визначення правового та громадсько-політичного статусу жінки на всіх етапах розвитку українського суспільства.

Огляд літературних джерел

У сучасних умовах вся наукова література присвячена феномену гендера може бути умовно розділена на джерела, що лежать в основі гендерних досліджень та власне результати досліджень.

Ще на ранніх етапах історії філософії були сформульовані певні позиції щодо ролі та статусу чоловіка і жінки в суспільстві. Авторами, праці яких покладені в основу гендерних досліджень, є Арістотель, Платон, Піфагор, Ф. Александрійський, Ф. Аквінський, Я. Шпренгер, Г. Інститорис та інші. У роботах філософів Нового часу (Ф. Бекон, Р. Декарт,

Т. Гоббс) прослідковуються раціонально-маскулінні принципи західноєвропейської науки, що призводило до пригнічення фемінного і ще активнішого домінування жорсткої сили, чоловічого. Праці Ж. Ж. Руссо, Ф. Ніцше, І. Канта, Г. Гегеля, А. Шопенгауера містять уявлення про жінку як загрозу правильному функціонуванню держави [16].

Сьогодні феномен гендеру знаходиться у центрі уваги різних наук та розглядається через призму різних сфер. Так, філософсько-гендерні аспекти знайшли відображення у працях зарубіжних дослідників: А. Кука та К. Гласса А. (Cook та С. Glass) [20]; Л. Карлі, Л. Алава, Ю. Лі, В. Чао та І. Кім (L. L. Carli, L. Alawa, Y. Lee., B. Zhao та E. Kim [19], М.Рубіні та М. Менегатті (M. Rubini та M. Menegatti) [24], Ж. Гросмана та М. Порше (J. M. Grossman та M. V. Porche) [21], О. Ойве та О. Юрківської (O. A. Oyowe та O. Yurkivska) [23].

Також варто згадати праці філософів Г. Брандта, О. Вороніної, Н. Козлової, І. Жеребкіної, В. Суковатої, Н. Чухим та ін. Цій темі присвячені роботи відомих психологів С. Бема, Ш. Берна, І. Кльоциної, Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Москаленко та ін. Над визначенням особливостей впливу гендеру на формування та розвиток соціуму працювали С. Айвазова, О. Здравомислова, С. Оксамитна, С. Хрисанова та ін. Стосовно правового дослідження феномену гендеру слід відзначити наукові доробки М. Костицького, А. Колодія, О. Тихомирова, К. Левченко, Т. Мельник, Н. Гапон та ін.

Дослідниками В. Близнюк, Т. Журженко, Н. Лавриненко, Н. Грицяк, Т. Василевською, І. Герасимовою, А. Мартинюк, О. Фоменко проблеми гендеру в життєдіяльності людини розкривалися через призму економічної соціалізації, гендерного аналізу цінностей суспільства та сім'ї, реалізації гендерної політики в Україні, гендерних аспектів кадрової політики, тощо.

Втім, досі не з'ясованими залишаються питання оцінки схожості стереотипів щодо українських жінок і чоловіків та стереотипів про успішних українських вчених-жінок і вчених-чоловіків. Дослідження цих аспектів мають місце у Л. Карлі [19], один з відомих вчених США. Італійські дослідники М. Рубіні та М. Менегатті [24] також висловлюють думку,

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

що в університетах Італії значну роль має мовна абстракція як засіб дискримінації претендентів-жінок у процесі вибору академічного персоналу. Філософи О. Ойве та О. Юрківська [23] з Південно-Африканської Республіки республіки досліджують зв'язок між африканською комунітарною концепцією особистості та гендерною ознакою. Дослідники зі США Ж. Гросман та М. Порше [21] проаналізували та осмислили уявлення учнів старших класів і студентів про гендерні та етнічні бар'єри, що стоять на шляху до успіху жінки в наукових дослідженнях, в технологіях, в інженерії. Проведене ними дослідження показало, що більш високі наукові прагнення значно потребують підтримки дівчаток та жінок у науковому середовищі.

На наш погляд, в процесі усвідомлення реальності гендерної нерівності в різних країнах у порівнянні з українськими реаліями дало б можливість провести об'єктивні філософські антропологічні вимірювання та, можливо, виокремити перспективи розуміння самих себе.

Проте, незважаючи на достатню розробленість та висвітлення даної теми, вирішення проблем гендерної нерівності потребує міждисциплінарних досліджень феномену гендера, оскільки причини її виникнення охоплюють різні наукові сфери.

Мета

Метою роботи є дослідження виникнення та утвердження феномену гендера, як чинника соціального статусу української жінки в історико-філософсько-правовій площині.

Виклад основного матеріалу

Зародженню феноменології як напряму наукового знання сприяла актуалізація суспільно-політичних, національно-культурних, духовних процесів. Пріоритетними мотивами цього процесу виступали пошук шляхів розв'язання жіночого питання, дискусії у суспільстві щодо прав жінок, подальший розвиток української історичної та філософської думки в умовах національного відродження [9].

Серед багатьох тлумачень поняття «гендер», що зустрічаються сьогодні в українському науковому просторі найбільш прийнятним, на думку авторів, є визначення Н. Грицяк, згідно якого гендер – це «складний соціокультурний

процес конструювання суспільством відмінностей чоловічих і жіночих ролей, поведінки, ментальних та емоційних характеристик» [4].

Протягом усієї історії людства гендер, у сучасному його розумінні, так чи інакше впливав на формування соціального статусу жінки, а тому некоректно досліджувати вплив цього феномену щодо української жінки без погляду в історію світової філософської думки.

Аналіз історичних філософських та правових джерел свідчить про різне становище жінки у суспільстві. Ідеологічну основу формування держави як форми суспільної організації склали міфи, в яких головна роль у виникненні влади відводилася богиням. Крім цього, важлива роль жінки, як члена громади, укріплюється переходом до землеробства та значною повагою до материнства [3].

Найстаріша високорозвинена культура шумерів та Стародавнього Єгипту характеризуються високим статусом жінки. У жодній з релігій, у сучасному їх вигляді, не поклоняються такій кількості жіночих богів і жіночих стихій, як в Єгипті.

Для грецької філософії властиве закріплення асоціації чоловічого з раціональним, а жіночого з емоційним. Платон був засновником концепції душі і тіла, раціональності і емоційності, яка й стала домінуючою в західній філософії і певним чином конституювала жіноче. Наряду з Піфагором він виступав як егалітарист по відношенню до жінок. Стверджуючи що первісна природа жінки та чоловіка однакова, він піддавав критиці відсторонення афінянок від можливості отримати освіту [16, 19].

Протилежні погляди щодо ролі та статусу жінки виражав Цицерон та Арістотель. При цьому останній головним елементом розвитку грецького міста-держави вважає саме патріархальну сім'ю, а жінку виключає з публічної, громадянської та владної сфер.

На соціальний статус жінки в часи античності значною мірою впливав суспільний розподіл на приватну (домогосподарство) та публічну (політика) сфери. Публічний простір передбачав реалізацію прав та свобод, які надавалися лише чоловікам. Незважаючи на те, що домогосподарство розглядалось як другорядна, менш важлива, жіноча сфера, в якій жінка виконувала всі основні обов'язки, у прийнятті рішень жінка і тут була підпорядкована чо-

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

ловікові [16].

У Римській імперії правовий статус жінки не міг зрівнятися зі статусом чоловіка. У цей історичний період, права та дієздатність жінки були значно обмежені, причому обмеженість була не просто традиційною моральною чи фактичною, а саме правовою, оскільки декларувалася нормами римського права [10].

Основними характеристиками влади феодалів у добу середньовіччя були насильство, пригнічення та підкорення. Більшість методів впливу взагалі не мали ніякого відношення до загальнолюдських гуманних цінностей та негативно впливали не лише на становище жінки, а й чоловіка, який не мав високого соціального статусу [3].

Сформована філософами Нового часу в XVII ст. нова концепція пізнання мала безпосередній вплив на статус жінки в суспільстві, проте незначною мірою відрізнялася від попереднього періоду. Так, ідея домінування над природою та її підкорення призвела до культу сили, породжуючи ідеологію домінування чоловіка в суспільстві та подальшого приниження жінок і відсторонення їх від влади. Сформовано новий світ, в якому все геніальне та креативне відноситься до Бога, до маскулінного раціонального Духу, а не жіночої плоті світу. Такі ідеї були притаманні філософії Ф. Бекона, Р. Декарта та інших філософів тієї епохи. Частково їх підтримував і Т. Гоббс, але він першим заговорив про те що природна нерівність сил чоловіка та жінки не настільки велика, щоб чоловік міг отримати владу над жінкою, не вдаючись до війни [7].

У німецькій філософії формується подібна тенденція. Її представниками є Ф. Ніцше, І. Кант, Г. Гегель, А. Шопенгауер та інші. І. Кант був одним з тих, хто підтримував ідею про більш низькі ментальні здібності жінок. Відсутність абстрактного мислення сприяє розвитку в жінках чуттєвості, смаку, почуття прекрасного, практичності. У сімейному житті, важлива роль відводилася чоловікові, оскільки саме він може урівноважити жіночі недоліки і таким чином створити гармонійну пару, в якій чоловіче і жіноче начало будуть виконувати взаємодоповнюючу роль. Так фемінне сприймається як нижче, неповноцінне, другорядне відносно до маскулінного [7, 20].

У поглядах К. Маркса і Ф. Енгельса відображається співвідношення влади і власності не лише за класовим, а й за гендерним характером. Початком формування патріархальних соціальних структур була побудова патріархальної сім'ї, де жінка, наряду з кріпаками, стала власністю чоловіка. Незважаючи на те, що кріпацтво з часом відпало, то «закріпачення» жінок в середині сім'ї існувало протягом століть [6].

Соціокультурні стереотипи сприйняття української жінки в соціальному контексті можуть бути охарактеризовані у цілому як маскулінні. Жінці традиційно відводилися заняття, редуковані до біологічного начала, тобто пов'язані з народженням і вихованням дітей та обслуговуванням чоловіка: забезпечення його первинних (фізіологічних потреб) – від сексуальних до побутових – харчування, догляду тощо. При цьому, слід відзначити, що незважаючи на чітке розмежування чоловічого і жіночого в українській культурі, представниці жіночої статі завжди користувалися повагою. Мова йде про складне соціальне явище правової активності жінки, пов'язане з особливими соціально-культурними, світоглядно-ідеологічними і психоемоційними характеристиками народів, що заселяли українські землі в різні часи та відповідно до їх культур. Місце жінки в соціумі, з погляду правових можливостей, визначається її пасивно-активним потенціалом, зміцнення акцентів в якому залежало, в першу чергу, від соціокультурних умов.

Правові відносини у суспільстві в епоху Київської Русі регулювалися збірником правових норм, що дістав назву Руської Правди, складовими частинами якої були Найдавніша Правда (близько 1015 р.), Правда Ярославичей (близько 1072 р.), Устав Мономаха (близько 1120-1130 рр.). Сімейно-шлюбні відносини регулювались головним чином Статутом Ярослава, в якому існували також покарання за злочини проти родини і моральності. Майже всі покарання були майнового характеру. Надання чоловіком жінці майнових прав та їх захист в Київській Русі не мало за мету зрівняти статус жінки і чоловіка. Насамперед це слугувало стимулом для підвищення народжуваності задля забезпечення більшої кількості робітників та вояк, що є ще одним підтвердженням визначальної ролі чоловіка в суспільстві того часу.

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Яскравим прикладом чоловічого погляду на визначення статусу жінки того часу є ставлення Володимира Мономаха, який у своєму Повчанні дітям говорить: «Жону свою любіте, але не дайте їм, [жінкам], над собою власті.» [5].

Досліджуючи чинники формування українського суспільства, визначаючи права і можливості жінки, які надає їй суспільство в чоловічій подобі, а також відтворюючи умови та підґрунтя трансформаційних процесів під час формування суспільно-політичного статусу давньоруської жінки, можна дійти висновку, що, безперечно, жінки Київської Русі могли досягати великих успіхів у державотворчій сфері, мати високий статус у суспільстві, користуючись чоловічою протекцією та в межах, дозволених патріархальними установками. Тож, розглядаючи суспільні відносини того часу з огляду гендерних позицій, можемо стверджувати, що засади формування і розвитку взаємовідносин чоловіків і жінок закладалися на основі стереотипного мислення і чоловічого бачення, а також під впливом соціально-економічного розвитку держави.

Зрушення у зміні суспільно-політичного і правового становища української жінки та поява гендерних мотивів у формуванні суспільних відносин відбуваються у XVI столітті з наданням жінці рівних можливостей з чоловіком у праві розпоряджатися майном. Соціальний і майновий статус жінки закріплювався у Литовських Статутах. Попри обмеженість у громадянських правах, представниці українського жіноцтва стають більш вільними на шляху до самореалізації та самоідентифікації, а також більш впевненими у прагненні набутти самодостатності в суспільних відносинах, хоча й опосередковано. З одного боку в Литовському Статуті закріплювалось, що жінка повинна перебувати у довічній опіці (спочатку – батьківській, потім – чоловіка, а у відстві – опікунській), а з іншого – обмежувалась громадянська правоспроможність жінки. За законом, за жінкою визнавалися всі майнові права, ретельно охоронялися її життя, здоров'я, честь, особиста недоторканність. Навіть дівчата, залишаючись у батьківському домі, по досягненні «дорослих літ» користувалися широкими правами. Українська жінка відіграла велику роль у суспільному виробництві та родинних

відносинах, у політичній та публічній сферах її вплив був незначним [11].

Більш чітко відтворити соціально-правове становище жіноцтва надає змогу аналіз універсалів, виданих на території України того часу. Про рівність жінок і чоловіків у праві розпоряджатися спільним майном в другій половині XVII століття свідчать тексти універсалів Богдана Хмельницького від 1656 року «...про надання Павлові Хмельницькому у користування сіл Бугаївка, Беркове, Масани і Борщівка» [17] та 1657 року «...про підтвердження прав Василя Ласки на млин на річці Острі під Козельцем» [17] та Івана Самойловича від 1687 року про надання Івану Беркову прав на володіння маєтностями [18], в яких зазначається, що вказані особи мають право на володіння разом з «женою своєю».

На особливу увагу заслуговують універсали, видані гетьманами, в яких захищаються майнові права жіночих монастирів, збільшується їх землеволодіння та відзначається особливо шанобливе ставлення до ігумен та послушниць. В цих аспектах ставлення держави в особах українських гетьманів до представників як жіночого, так і чоловічого духівництва є абсолютно рівним.

Про високий статус та неабиякі організаційські здібності українського жіноцтва в особі ігумен свідчать універсали, в яких надається дозвіл на виконання будівельних робіт: «Універсал Юрія Хмельницького Чернігівському Святої мучениці Параскеви монастирю на побудову келій» 1660 року та «Універсал Дем'яна Ігнатовича про дозвіл Макошинському Покровському монастиреві побудувати греблю з млином, із залученням до будівництва величківської киселівської та домишленської громад» 1669 р. [18].

Велику увагу гетьмани XVII століття приділяли також захисту мешканок жіночих монастирів від «навали козаків і посполитих». Так своїм універсалом 1668 року Петро Дорошенко бере під «гетьманську оборону села Київського Флорівського монастиря Дмитровичі та Яблунька», в якому зазначає: «аби мененних сель жадніи з старших і менших становиськами, мимоездами, ночлѣгами, попасами...и наименшою трудностю утяжати и в розживаню ся тихъ людей ку подпоре мененному монастиру шкодити не важился...». Пізніше, у 1671

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

році Дем'ян Многогрішний видає універсал, згідно якому він також бере під протекцію вищезгаданий монастир. Такими ж питаннями переймався й Іван Самойлович [18].

Активний захист майнових прав жіночих монастирів з боку українських гетьманів та отримання змоги реалізувати свої лідерські та управлінські якості, зокрема на релігійному ґрунті спонукало жінок, які володіли власними паями та майном засновувати монастирі та ставати ігуменями. Підтвердження цьому, знаходимо в універсалі Дем'яна Многогрішного 1671 року, в якому він дає дозвіл заснувати Глухівський Преображенський жіночий монастир та призначити ігуменею Афанасію Євфимівну: «...за прозбою єѣ, на кґрунте еи власном, в мѣсти Глуховѣ, манастырѣ паненскый Преображения Господня заживати и фундувати...» [18]. Зміна соціального статусу української жінки, яка відбулася у XVI столітті та всебічна підтримка жіночих монастирів державною владою стимулювали українських жінок, особливо вдів надавати перевагу духовному життю в затворництві, перед існуванням мирським, адже разом із майном чоловіка вона отримувала у спадок і його боргові зобов'язання.

Таким чином, розглядаючи універсали та інші документи, видані в українських землях у 1648-1687 роках, в контексті жіночих прав і можливостей, можемо бачити відображення ставлення гетьманської верхівки щодо визначення ролі і місця жінки в українському суспільстві другої половини XVII століття. Однозначно, деякі позитивні зрушення в покращенні соціально-економічного та політичного статусу жінок в окреслений період є беззаперечними. Проте, говорити про високий статус українського жіноцтва в цілому було б необачним.

Універсали, які засвідчують права вдів на маєтності своїх чоловіків підтверджують той факт, що жіночі права були обмеженими, порівняно з чоловічими, жінки потребували спеціального захисту та конкретного визначення їхніх прав. Більш захищеними у цих питаннях були жінки знатного походження та дружини козацької старшини. І, хоча є свідчення високого правового та соціального статусу таких жінок, становище простих селянок та міщанок ще повністю знаходилося під гнітом

соціально-економічної та правової гендерної нерівності.

Починаючи з XVIII століття українська жінка починає втрачати набуті позиції. У зв'язку зі зміною економічної та суспільно-політичної ситуації жіноцтво поступово позбавляється великої кількості майнових, суспільних та сімейних прав. З того часу в документах зустрічаються згадки про: тиранство чоловіка над дружиною; замордування до смерті дружини; убивство дружини; позбавлення дружиною життя свого чоловіка, втечу чоловіка від дружини; втечу нареченої із дому батьків через примус до одруження із нав'язаним батьками нареченим, гвалтування шляхтичем дівчат, котрі зустрілися йому на дорозі, або черниць монастиря. Тож, спостерігаємо деморалізацію сімейних стосунків, у зв'язку з неможливістю вирішення їх демократичним шляхом.

У XIX столітті в українських землях повністю закріплюється кабальне становище жінки, зверхність чоловіка в питаннях укладення та розірвання шлюбу, вибору місця проживання, прийнятті будь-яких самостійних рішень. Відбувається остаточне утвердження чоловічої гегемонії в усіх сферах суспільних та політичних процесів країни.

У Зводі Законів Російської Імперії (1840-1842 р.р.) визначалось пріоритетне право успадкування майна синів перед дочками. Стосовно шлюбно-сімейних відносин, то жінка перебувала у повній залежності від чоловіка. «Дружина зобов'язана підкорятися своєму чоловікові, як главі сім'ї, мати до нього пошану, любов і необмежену вдячність», – говорить у тому ж документі. При переселенні чоловіка, при зміні місця його служби, або при іншій зміні постійного місця проживання чоловіка жінка слідувала за ним; право на окреме проживання та паспорт жінка могла отримати лише з дозволу чоловіка, вона не могла видавати векселів, якщо не вела самостійної торгівлі; жінка без дозволу чоловіка не могла найматися на роботу.

Згідно Маніфесту про скасування кріпосного права 1861 року, при наділенні селян землею відповідно до кількості душ у сім'ї, жінки землею не наділялися.

Разом з тим в суспільній думці починають зароджуватися і формуватися феміністичні

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

настрої, які акцентують увагу на необхідності нового погляду стосовно ролі та місця жінки в суспільних відносинах і соціально-економічному розвитку країни. При цьому виникає розуміння необхідності оновлення, модернізації політичної системи, потреба людини до самопізнання та самореалізації. Саме в цей час відбуваються незворотні трансформаційні процеси в інтелектуально-розвинених прошарках суспільства, які дають поштовх формуванню та подальшому розвитку громадянського суспільства, основою якого мають бути гендерні засади співіснування жіночого і чоловічого начал [1].

Зміни в законодавстві діючому на українських землях датовані початком ХХ ст. суттєво вплинули на обмеження права жінок. Цілу низку обмежень правоздатності заміжніх жінок містило цивільне право, зокрема необхідність отримання згоди чоловіка на отримання векселів і вступ в договір найму, обмеження щодо частки спадкового майна, тощо. Стосовно ж шлюбних відносин, незважаючи на те, що дружина належала до «нижчого стану» їй надавалися всі права та переваги, пов'язані зі станом її чоловіка. Загалом шлюбні відносини між чоловіком і жінкою на законодавчому рівні можна охарактеризувати як рівноправні, проте ця рівноправність була суто формальною. Обов'язок жінки коритися главі сімейства (чоловікові) нібито пом'якшувався необхідністю дотримання ним обов'язку любити, поважати, вибачати недоліки та полегшувати немочі дружини, хоча фактично можливість доведення жінкою протилежного не видавалося можливим [5].

Більшовицька політика вдало використовувала жіноче питання на зміцнення своєї влади в радянському суспільстві. Закріпивши принцип рівності прав жінок та чоловіків, влада отримала неабияку підтримку з боку жіноцтва. Тепер в інтересах нового суспільства жінки мали поєднувати материнство та виробничу працю на рівні з чоловіками, проте розуміючи свою важливість, стали рушійною силою для здійснення суспільних перетворень [14].

Ще більш позитивних змін зазнає соціальний статус української жінки з прийняттям Конституції УРСР 1978 р., яка закріплює рівноправність всіх громадян перед законом незалежно від статевої приналежності. Саме з

цього періоду розвиток жіночого руху в Україні розподіляється на 5 етапів. До першого належить період кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст., який характеризується активізацією жіночого руху під час боротьби за проголошення незалежності України. Основною ознакою другого етапу (1991-1996 рр.) є активне створення всеукраїнських громадських жіночих організацій для захисту інтересів жінок за професійною ознакою, а третього (друга половина 1996-1997 рр.) – формування організацій благодійницького спрямування. У 1997-1999 рр. виникають перші жіночі політичні партії, що і охоплює четвертий етап. На п'ятому етапі (початок 2000 р. і до сьогодні) посилюються тенденції до координації діяльності громадських організацій та удосконалюється законодавча база щодо закріплення гендерної рівності в країні [2].

Незважаючи на довготривалість п'ятого етапу, сьогодні навіть умовно його не можна назвати завершеним. Протягом даного періоду дійсно було прийнято цілий ряд нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення національного механізму поліпшення становища жінок та підвищення їхнього статусу у суспільстві, забезпечення участі жінок у прийнятті рішень на всіх рівнях влади, а саме Законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про попередження насильства в сім'ї» тощо. Проте їх норми залишаються переважно декларативними.

Аналізуючи практичну реалізацію гендерної політики в Україні міжнародна спільнота акцентує увагу на наявності в українському суспільстві досить сильних стереотипів щодо ролей та обов'язків жінок і чоловіків та недостатній представленості жінок у парламенті та вищих ешелонах виконавчої влади [12], що з об'єктивних причин неможливо заперечити.

Так, за результатами гендерного моніторингу місцевих виборів 2015 року, проведеного Комітетом виборців України, переважна більшість партій дотрималась квоти при формуванні списків кандидатів до обласних рад, рад м. Києва та міст-обласних центрів. У середньому, рівень представництва жінок у списках до обласних рад по всій Україні дорівнював 29,6 %, а до міських – 32,1 %. За підсумковими результа-

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

тами виборів у 22 обласних радах жінки склали 15 %, а у міських радах – 18,1 %. Таким чином, поріг у 30 % було подолано лише в одній міській раді та – в жодній з обласних рад. Такі показники не є пропорційними до представництва жінок у виборчих списках, що свідчить про неготовність політичних партій реально підтримувати жінок на виборах [15].

Крім цього, значна увага міжнародної спільноти була приділена відмінностям у заробітній платі жінок і чоловіків, з посиланням на те, що в Україні продовжує існувати професійна сегрегація та гендерно-зумовлене дискримінаційне ставлення роботодавців у державному та приватному секторах, що також не може бути запереченим [13]. Але звернення до досліджень американських вчених А. Кука та К. Гласса [20] дає нам уявлення щодо негараздів та економічних збитків в економічно розвинених державах світу. Реалії доводять, що у США жінки залишаються недостатньо представленими на керівних посадах у робочих організаціях, та у виборних органах влади, що є відображенням різноманітних бар'єрів, які створюють ефект скляної стелі.

Так, за даними Державної служби статистики України, 57 % випускників загальноосвітніх шкіл є дівчата. З огляду на це, цілком логічною є статевая структура студентів вищих навчальних закладів, в якій так само більше половини (52 %) займають жінки, проте частка жінок із вищою освітою, що займають керівні посади всіх рівнів – менше 20 %.

У структурі посад державних службовців 72,7 % займають жінки, а 27,3 % – відповідно чоловіки, але при цьому 91,7 % посад службовців першої категорії займають чоловіки [8].

Наукова новизна

Соціальний статус української жінки активно досліджується науковцями в різні історичні періоди, через призму різних соціально-економічних факторів та з огляду на специфіку предмету науки, яку вони представляють. У роботі досліджені філософські ідеї та концепції, що сприяли формуванню гендерних стереотипів, які, в свою чергу, глибоко вкоренились у суспільну та індивідуальну свідомість та протягом тривалого часу знаходили своє відображення в нормах права. Наукова новизна роботи полягає в подальшому розвитку теорії гендер-

них процесів із застосуванням міждисциплінарних підходів при дослідженні феномену гендера в історико-філософсько-правовій площині як чинника соціального статусу української жінки, що дозволяє критично переосмислити ціннісні орієнтири щодо побудови сучасного суспільства та формування нових уявлень про ролі і моделі поведінки чоловіків і жінок та їх взаємодію у соціумі.

Висновки

Протягом тривалого часу соціальний статус жінки формувався під впливом філософських поглядів і концепцій, що поволі перетворювалися на моральні традиції народів та норми права. Соціальний статус жінки можна окреслити ще на початковому етапі формування та розвитку держави, коли поклоніння богиням, перехід від полювання до землеробства та повага до материнства, формують та утверджують її положення як повноцінного члена громади. Така тенденція була притаманна культурі шумерів, Стародавнього Єгипту та частково Греції.

Починаючи з античного мислителя Аристотеля, жінка стала символом виключно домашніх, сімейних відносин та грала роль берегині приватних основ суспільного буття чоловіків. Такий соціальний статус жінки, що сформувався за часів античності, знайшов своє продовження в Римській імперії, а закріпившись у правових нормах, значно посилювався в добу середньовіччя та залишив відбиток у філософії Нового часу і Німецькій класичній філософії. При цьому, у зв'язку з наявністю в двох останніх наукових концепціях ідей та обґрунтувань їх впливу на природу жінки, вони швидко були схвалені та підтримані суспільством, публічну основу якого склали чоловіки. Твердження про більш низькі ментальні здібності жінок, пом'якшувалися зводячись до пошуку переваг: відсутність абстрактного мислення – компенсувалась розвинутою чуттєвістю, смаком, почуттям прекрасного, практичністю, викликаючи не просто довіру, а навіть гордість у жінок. Таким чином, довгий час жінка була витіснена зі сфери публічно-правових відносин, позбавлялася можливості участі у громадянському та політичному житті.

Гендерні процеси в період від Київської Русі до XX століття відбувалися під впливом

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

нестримного сильного прагнення українського жіноцтва до самореалізації, самопізнання, бажання не лишатися осторонь соціально-економічного, політичного, духовного життя країни, бути не лише споглядальницею, а й активною учасницею державотворчих процесів. З іншого боку, українська жінка все ж таки залишалася заручницею стереотипного мислення, переваги чоловічого світосприйняття і чоловічого пріоритету в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Таким чином, сформовані на етапі формування держави стереотипи щодо ролі жінки в суспільстві, видозмінювалися протягом усіх історичних періодів під впливом філософських

поглядів та знаходили своє відображення у нормах права, формуючи її соціальний статус. Незважаючи на нормативне врегулювання рівноправності чоловіка та жінки в сучасних умовах, статистичні дані щодо зайнятості жінками керівних посад та участі в політичній діяльності свідчать про суто декларативний характер змін. Причиною такого становища є те, що забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків залежить не лише від якості нормативно-правових актів і механізмів їх реалізації, а і від практичного їх втілення з боку державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування та безумовно самих учасників суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусак, І. П. Ідея гендерної рівності в українській правовій думці другої половини XIX століття: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. / І. П. Андрусак. – Львів. – 2017. – 233 с.
2. Бойко, І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XXст.): навч. посіб. для студентів ВНЗ / І. Й. Бойко. – Львів: видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2014. – 904 с.
3. Вдовичин, І. Я. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / І. Я. Вдовичин. – Львів : Львівська комерційна Академія, 2015. – 591 с.
4. Грицьак, Н. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики : монографія / Н. Грицьак. – Київ : НАДУ, 2004. – 384 с.
5. Гусарев, С. Історія держави і права України . підручник / С. Гусарев, В. Антошкіна, О. Сердюк – Донецьк : Юго-Восток, 2014. – 535 с.
6. Гутова, С. Г. Идеи гуманизма в трудах К. Маркса: гендерный анализ. / С. Г. Гутова // Современные исследования социальных проблем. – 2015. – Вип. 48. – С. 212–218. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/idei-gumanizma-v-trudah-k-marкса-gendernyy-analiz>. – Назва з екрану
7. Ємець, Н. А. Сучасна гендерна парадигма: історико-філософський аналіз. / Н. А. Ємець, О. Є. Мельник // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2017. – Вип. 1 (9). – С. 27–33. – Режим доступу: http://journals.stu.cn.ua/problemy_sotsialnoyi_roboty/article/view/110842. – Назва з екрану.
8. Івченко, Ю. В. Гендерна рівність в Україні (національні особливості). / Ю. В. Івченко // Філософські та методологічні проблеми права. – 2013. – Вип. 1–2. – С. 52–59. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2013_1-2_8. – Назва з екрану.
9. Кебуладзе, В. Феноменологія і герменевтика у структурі філософської і гуманітарної освіти. / В. Кебуладзе // Філософська думка. – 2013. – Вип. 5. – С. 51–59. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe. – Назва з екрану.
10. Кобилецький, М. Римське право та утворення європейських університетів. / М. Кобилецький // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2016. – Вип. 64. – С. 55–63. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2016_64_9. – Назва з екрану.
11. Майкут, Х. В. Деякі питання врегулювання спадкових відносин на українських землях за Литовськими статутами / Х. В. Майкут // Порівняно аналітичне право. – 2014. – Вип. 2. – С. 37–41. – Режим доступу: par.in.ua/2_2014/9.pdf. – Назва з екрану.
12. Марценюк, Т. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін / Т. Марценюк. – Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2015. – 18 с.
13. Палагнюк, М. М. Гендерна проблематика: виклики сучасності. / М. М. Палагнюк // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2015. – Вип. 60. – С. 73–83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2015_60_8. – Назва з екрану.
14. Петrenchенко, С. Права жінок у XXI столітті: історико-правовий аспект. / С. Петrenchенко // Вісник Львівського університету. – 2014. – Вип. 60. – С. 117–124.

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

15. Рапаева, М. В. Законодавче підґрунтя і реалії гендерних аспектів соціального виключення в Україні / М. В. Рапаева // Юридична наука. – 2015. – Вип. 3. – С. 170–178. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_3_22http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Fmpp_2013_1-2_8. – Назва з екрану.
16. Сошніков, А. О. Історія філософії: навч. посіб. для студентів всіх спеціальностей / А. О. Сошніков. – Харків : Майдан, 2016. – 162 с.
17. Універсали Богдана Хмельницького 1648-1657. – Київ : Альтернативи, 1998. – 414 с.
18. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – Київ : НТШ, 2004. – 1087 с.
19. Carli, L. L. Stereotypes About Gender and Science: Women ≠ Scientists / L. L. Carli [et. al.] // *Psychology of Women Quarterly*. – 2015. – Vol. 40, Is. 2. – P. 244–260. – doi: 10.1177/0361684315622645.
20. Cook, A. Glass, C. Gender, Work and Organization. – 2014. – Vol. 21, Is. 1. – P. 91–103. – doi: 10.1111/gwao.12018.
21. Grossman, J. M. Perceived Gender and Racial/Ethnic Barriers to STEM Success / J. M. Grossman, M. V. Porche // *Urban Education*. – 2014. – Vol. 49, Is. 6. – P. 698–727. – doi: 10.1177/0042085913481364.
22. Kozatsas, J. Hegel and Scepticism: On Klaus Vieweg's Interpretation / J. Kozatsas, G. Faraklas, S. Synegianni, K. Vieweg // *Walter de Gruyter GmbH & Co KG*. – 2017. – 234 p.
23. Oyowe, O. A. Can a communitarian concept of African personhood be both relational and gender-neutral? / O. A. Oyowe, O. Yurkivska // *South African Journal of Philosophy*. – 2014. – Vol. 33, Is. 1. – P. 85–99. – doi: 10.1080/02580136.2014.892682.
24. Rubini, M. Hindering Women's Careers in Academia: Gender Linguistic Bias in Personnel Selection / M. Rubini, M. Menegatti // *Journal of Language and Social Psychology*. – 2014. – Vol. 33, Is. 6. – P. 632–650. – doi: 10.1177/0261927X14542436.
25. Taylor, C. From the Beginning to Plato: *Routledge History of Philosophy*. Volume 1. / C. Taylor. – Routledge. – 2016. – P. 215.

Г. Ф. МОСКАЛЫК^{1*}, М. Ю. БАРАНОВСКАЯ^{2*}, М. А. БУЛАХ^{3*}

^{1*}Кременчугский национальный университет имени М. Остроградского (Кременчуг), эл. почта 21023upr@gmail.com; ORCID 0000-0002-2137-5384

^{2*}Кременчугский национальный университет имени М. Остроградского (Кременчуг), эл. почта mayana.baranovskaya80@gmail.com; ORCID 0000-0003-0480-8819

^{3*}Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна (Днепро), эл. почта bulah_marina@ukr.net; ORCID 0000-0003-4264-2303

ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ФЕНОМЕНА ГЕНДЕРА КАК ФАКТОРА СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА УКРАИНСКОЙ ЖЕНЩИНЫ

Актуальность. В условиях интеграции Украины в европейское сообщество возникает острая необходимость перестройки всех социальных институтов, освобождения их от любых форм дискриминации, в том числе и по признаку гендера. Современные проблемы социально-экономического развития государства требуют нового взгляда на функциональные роли мужчин и женщин, а также понимания того, что политическое, экономическое, культурное будущее общества зависит от преодоления гендерных стереотипов, которые глубоко укоренились в общественном и индивидуальном сознании и тормозят социальный прогресс, а также развитие демократии. Именно поэтому, сегодня, чрезвычайно важным является изучение вопроса общественного влияния и роли женщин и определения их социального статуса на фоне исторического развития нашего государства. **Цель.** Работа предполагает исследование возникновения и утверждения феномена гендера, как фактора социального статуса украинской женщины в историко-философско-правовой плоскости. **Методология.** В процессе исследования использованы методы анализа и синтеза исторических источников для изучения содержания и основных положений философских концепций и правовых норм, на основе которых формировался социальный статус украинской женщины в разные периоды истории развития общества, с последующим их сравнением и обобщением.

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Научная новизна работы заключается в дальнейшем развитии теории гендерных процессов с применением междисциплинарных подходов при исследовании феномена гендера в историко-философско-правовой плоскости как фактора социального статуса украинской женщины, критического переосмысления ценностных ориентиров относительно построения современного общества и формирования новых представлений о роли и модели поведения мужчин и женщин и их взаимодействия в социуме. **Выводы.** В течение длительного времени социальный статус женщины формировался под влиянием философских взглядов и концепций, которые медленно превращались в нравственные традиции народов и нормы права. Высокий статус женщины как полноценного члена общества, сформировавшийся на ранних этапах государства уже во времена античности потерял свою актуальность. Женщина стала символом исключительно домашних, семейных отношений и играла роль хранительницы частных основ общественного бытия мужчин. Такая тенденция нашла свое продолжение в Римской империи, значительно усилилась в средневековье и оставила отпечаток в философии Нового времени и Немецкой классической философии. В период от Киевской Руси до XX века украинская женщина оставалась заложницей стереотипного мышления. Несмотря на нормативное урегулирование равноправия мужчины и женщины в современных условиях, это равенство имеет сугубо декларативный характер.

Ключевые слова: гендер; дискриминация; стереотипы; общественная роль; социальный статус; украинская женщина.

H. F. MOSKALYK^{1*}, M. Y. BARANOVSKA^{2*}, M. O. BULACH^{3*}

^{1*}Kremenchug National University named after M. Ostrogradsky, e-mail 21023upr@gmail.com; ORCID 0000-0002-2137-5384

^{2*}Kremenchug National University named after M. Ostrogradsky, e-mail maryana.baranovskaya80@gmail.com; ORCID 0000-0003-0480-8819

^{3*}Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, e-mail bulah_marina@ukr.net; ORCID 0000-0003-4264-2303

HISTORICAL-PHILOSOPHICAL-LEGAL RESEARCH OF THE PHENOMENON OF THE GENDER AS THE FACTOR OF THE SOCIAL STATUS OF THE UKRAINIAN WOMAN

Topicality. Under the conditions of Ukraine's integration into the European community, there is an urgent need to restructure all social institutions, freeing them from all forms of discrimination, including on the basis of gender. Modern problems of the state's socioeconomic development require a new look at the functional roles of men and women, as well as the understanding that the political, economic, cultural future of society depends on overcoming gender stereotypes that are deeply rooted in the social and individual consciousness and inhibit social progress, and also the development of democracy. That is why, today, it is extremely important to study the issue of social influence and the role of women and determine their social status against the backdrop of the historical development of our state. **Purpose.** The article studies the emergence and adoption of the phenomenon of gender as a factor of the social status of the Ukrainian woman in the historical, philosophical and legal realm. **Methodology.** In the research process the authors used the methods of analyzing and synthesizing historical sources to study the content and main provisions of philosophical concepts and legal norms that formed the social status of a Ukrainian woman at different historical periods of society development, with their subsequent comparison and generalization. **Originality.** The work further develops the theory of gender processes with the use of interdisciplinary approaches to the study of the phenomenon of gender in the historical, philosophical and legal field as a factor of the social status of the Ukrainian woman, to critically re-evaluate the value guidelines on the construction of modern society and the formation of new ideas about the role and model of behavior of men and women and their interaction in society. **Conclusions.** For a long time, the social status of women was formed under the influence of philosophical views and concepts, slowly turned into the moral traditions of peoples and the rule of law. The high status of a woman, as a full-fledged member of society, formed in the early state stages, lost its relevance already in the days of antiquity. The woman became a symbol of exclusively domestic, family relations and played the role of guardian of the private foundations of the social being of men. This trend found its continuation in the Roman Empire, significantly increased in the Middle Ages and left an imprint in the philosophy of modern times and German classical philosophy. In the period from Kievan Rus to the twentieth century, the Ukrainian woman remained a victim of stereotyped thinking. Despite the normative settlement of the equality of men and women in modern conditions, this equality has a purely declarative nature.

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Key words: Gender; Discrimination; Stereotypes; Social Role; Social Status; Ukrainian Woman.

REFERENCES

1. Andrusjak, I. P. (2017). *Ideja gendernoji ravnosti v ukrajinsjkij pravovij dumci drughoji polovyny XIX stolittja: dysertacija na zdobuttja naukovogho stupenja kandydata jurydychnykh nauk*. Lviv. (In Ukrainian)
2. Bojko, I. J. (2014). *Istorija pravovogho rehuljuvannja cyvilnykh, kryminalnykh ta procesualnykh vidnosyn v Ukrajinі (IX-XX st.): navch. posib. dlja studentiv VNZ*. Lviv. (In Ukrainian)
3. Vdovychyn, I. J. (2015). *Istorija derzhavy i prava zarubizhnykh krajın: navch. posib*. Lviv. (In Ukrainian)
4. Ghrycjak, N. (2004). *Formuvannja ghendernoji polityky v Ukrajinі: problemy teoriji, metodologiji, praktyky: monohrafija*. Kyiv. (In Ukrainian)
5. Ghusarjev, S., Antoshkina, V., & Serdjuk, O. (2014). *Istorija derzhavy i prava Ukrajinı: pidruchnyk*. Donetsk: Yugo-Vostok. (In Ukrainian)
6. Ghutova, S. G. (2015). Ydey ghumanyzma v trudakh K. Marksa: ghendernuj analiz. *Sovremennye issledovanyja socialnykh problem*, 4, 212–218. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/idei-gumanizma-v-trudah-k-marksa-gendernyy-analiz>. (In Russian)
7. Jemecj, N. A., & Meljnik, O. E. (2017). Suchasna genderna paradyghma: istoryko-filosofsjkyj analiz. *Problemy socialnoji roboty: filosofija, psykholohija, sociologhija*, 1 (9), 27–33. Retrieved from http://journals.stu.cn.ua/problemy_sotsialnoji_roboty/article/view/110842. (In Ukrainian)
8. Ivchenko, Ju. V. (2013). Ghenderna rivnistj v Ukrajinі (nacionaljni osoblyvosti). *Filosofsjki ta metodologhichni problemy prava*, 1-2, 52–59. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2013_1-2_8. (In Ukrainian)
9. Kebuladze, V. (2013). Fenomenologhija i ghermenevtyka u strukturi filosofsjkoji i ghumanitarnoji osvity. *Filosofsjka dumka*, 5, 51–59. Retrieved from www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe. (In Ukrainian)
10. Kobyleckyj, M. (2016). Rymyske pravo ta utvorennja jevropejskykh universytetiv. *Visnyk Ljvivsjkogho universytetu. Serija jurydychna*, 64, 55–63. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2016_64_9. (In Ukrainian)
11. Majkut, Kh. V. (2014). Dejaki pytannja vrehuljuvannja spadkovykh vidnosyn na ukrajinsjkij zemljakh za Lytovsjkymy statutamy. *Porivnjano analitychne pravo*, 2, 37–41. Retrieved from pap.in.ua/2_2014/9.pdf. (In Ukrainian)
12. Marcenjuk, T. (2015). Zhinky v ukrajinsjkij polityci: vyklyky i perspektyvy zmin. *Mizhnarodnyj centr perspektyvnykh doslidzenj*. Kyiv. (In Ukrainian)
13. Palaghnjuk, M. M. (2015). Genderna problematyka: vyklyky suchasnosti. *Ghumanitarnyj visnyk Zaporizkoji derzhavnoji inzhenernoji akademiji*, 60, 73–83. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2015_60_8. (In Ukrainian)
14. Petrechenko, S. (2014). Prava zhinok u XXI stolitti: istoryko-pravovij aspekt. *Visnyk Ljvivsjkogho universytetu*, 60, 117–124. (In Ukrainian)
15. Rapajeva, M. V. (2015). Zakonodavche pidgruntja i realiji gendernykh aspektiv socialnogho vyklyuchennja v Ukrajinі. *Jurydychna nauka*, 3, 170–178. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_3_22. (In Ukrainian)
16. Soshnikov, A. O. (2016). *Istorija filosofiji: navch. posib. dlja studentiv vsikh specialnostej*. Kharkiv. (In Ukrainian)
17. *Universaly Boghdana Khmeljnycjkogho 1648-1657*. (1998). Kyiv: Alternativi. (In Ukrainian)
18. *Universaly ukrajinsjkij ghetjmaniv vid Ivana Vyghovsjkogho do Ivana Samojlovycha (1657-1687)*. (2004). Kyiv: NTSh. (In Ukrainian)
19. Carli, L. L., et. al. (2015). Stereotypes About Gender and Science: Women ≠ Scientists. *Psychology of Women Quarterly*, 40 (2), 244–260. doi 10.1177/0361684315622645. (In English)
20. Cook, A., Glass, C. (2014). *Gender, Work and Organization*, 21 (1), 91–103. doi 10.1111/gwao.12018. (In Ukrainian)
21. Grossman, J. M., & Porche, M. V. (2014). Perceived Gender and Racial/Ethnic Barriers to STEM Success. *Urban Education*, 49 (6), 698–727. doi 10.1177/0042085913481364. (In English)
22. Kozatsas, J., Faraklas, G., Synegianni, S., & Vieweg, K. (2017). *Hegel and Scepticism: On Klaus Vieweg's Interpretation*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG. (In English)
23. Oyowe, O. A., & Yurkivska, O. (2014). Can a communitarian concept of African personhood be both relational and gender-neutral?. *South African Journal of Philosophy*, 33 (1), 85–99. doi 10.1080/02580136.2014.892682. (In English)

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

24. Rubini, M., & Menegatti, M. (2014). Hindering Women's Careers in Academia: Gender Linguistic Bias in Personnel Selection. *Journal of Language and Social Psychology*, 33 (6), 632–650. doi 10.1177/0261927X14542436. (In English)
25. Taylor, C. (2016). From the Beginning to Plato: Routledge History of Philosophy. Volume 1. Routledge. (In English)

Стаття рекомендована до публікації д. філос. н., проф. В. В. Хмілем (Україна)

Надійшла до редколегії: 09.01.2017

Прийнята до друку: 20.09.2017